

Titel

Generationslärm

Författare

Thomas Denk, professor i statskunskap vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet. Han forskar om politisk kultur, statsformation och demokratisering i jämförande perspektiv.

Kontakt: thomas.denk@oru.se

Joachim Åström är professor i statskunskap vid Örebro universitet. Hans forskning är främst inriktad mot informationsteknikens betydelse för politik och demokrati, till exempel när det gäller medborgerligt deltagande, politisk representation, offentlig förvaltning, styrning och policyskapande.

Kontakt: joachim.astrom@oru.se

Förhandspublicering

Publiceringsdatum online: 2017-06-15

Tillgänglig via: www.som.gu.se/publicerat/bocker/70larmar

Kapitlet ingår i SOM-institutets sjuttionde forskarantologi *Larmar och gör sig till* (red. Andersson, Ohlsson, Oscarsson och Oskarsson).

Boken publiceras i sin helhet den 28 juni 2017

*En skugga blott, som går och går, är livet,
en stackars skådespelare, som larmar
och gör sig till, en timmes tid på scenen
och sedan ej hörs av.*

*Det är en saga
berättad av en däre.*

*Låter stort,
betyder intet.*

Macbeth (akt 5:5)

Larmar och gör sig till

Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson,
Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson
(red)

GENERATIONSLARMET

THOMAS DENK OCH JOACHIM ÅSTRÖM

Sammanfattning

Finns det ökade motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige? Andelen äldre i Sverige ökar med högre kostnader för vård, omsorg och pensioner som följd. Denna utveckling förutsätter att mer resurser omfördelas mellan generationer, vilket kan förväntas öka motsättningarna mellan äldre och yngre. Med detta som bakgrund undersöker kapitlet om människor upplever att motsättningar mellan äldre och yngre ökar i Sverige. Resultaten visar att 32 procent upplever ökade motsättningar mellan generationer, medan 24 procent inte anser att motsättningar ökar. Andelen som upplever ökade motsättningar är högre bland lågutbildade än högutbildade. Även personer som anser att allt mindre resurser går till att tillgodose äldres behov upplever i större utsträckning att motsättningarna ökar. Kapitlet visar också att upplevelsen av ökade motsättningar mellan äldre och yngre är oförändrad sedan 2001. Den sammantagna bilden är att Sverige inte präglas av intensiva motsättningar mellan generationer som formar grunden för politiska konfliktlinjer mellan äldre och yngre.

Som i flera andra länder ökar andelen äldre i Sverige. Det är en trend som har pågått under de senaste decennierna och förväntas fortsätta under kommande decennier. Andelen som var 65 år eller äldre utgjorde 12 procent av den svenska befolkningen år 1960. Motsvarande andel år 2016 var 20 procent och andelen förväntas öka till 25 procent fram till år 2060. Denna utveckling kommer bland annat att öka den så kallade äldreförsörjningskvoten (antal personer över 65 år dividerat med antal personer 15–64 år). Långtidsutredningen (SOU 2015:68) har beräknat att kvoten kommer öka från drygt 30 procent till över 40 procent fram till år 2060.

Förenklat kommer den ökade andelen äldre att innebära ökade kostnader för vård, omsorg och pensioner. Samtidigt kommer andelen som via skatt på arbete bidrar till de offentliga inkomsterna att minska. Denna utveckling kommer att utmana balansen i den offentliga ekonomin. I diskussioner har flera förslag framförts för att hantera denna utmaning. Bland annat att utmaningen hanteras genom ökade skatter, höjd pensionsålder, omfördelning av resurser och åtgärder för att öka sysselsättningsgraden i grupper med hög arbetslöshet (Blix 2013; SOU 2015:68; Sveriges kommuner och landsting 2016). Oavsett vilka metoder som används förväntas alltmer resurser att omfördelas mellan generationer. Ett återkommande tema i diskussioner är att omfördelningen kommer att påverka relationerna mellan generationer och utmana solidariteten mellan grupper i samhället. Den demo-

grafiska förändringen med en äldre befolkning förväntas genom omfördelning av resurser skapa motsättningar mellan äldre och yngre. Det larmas därför ibland om kommande motsättningar och konflikter mellan generationer.

Även om de demografiska utmaningarna framför allt är framtida utmaningar har utvecklingen med en äldre befolkning redan börjat. Utvecklingen började när den stora generationen födda under 1940-talet började pensioneras. Sverige befinner sig därför sedan 2005 i en period där andelen av befolkningen över 65 år ökar. Exempelvis har antalet personer över 65 år i förhållande till antalet personer mellan 15 och 64 år (äldreförsörjningsgraden) ökat sedan 2005 från 30 procent till 34 procent år 2016, vilket är en betydande ökning under en relativ kort tidsperiod. Med detta har även behovet av ökad resursfördelning mellan generationer redan uppstått.

När resursfördelning mellan grupper ökar förväntas också motsättningarna mellan grupper att öka. Utifrån detta förväntas en allt äldre befolkning som förutsätter omfördelning av resurser mellan generationer medföra ökade motsättningar mellan generationer. Frågan är dock hur denna förväntan om ökade motsättningar återspeglas i individernas upplevelser. I det här kapitlet kommer vi därför att undersöka om svenskar som förväntat upplever ökade motsättningar mellan yngre och äldre.

Resursfördelning och politiska konflikter

En fråga som aktualiseras i diskussioner är om behoven av ökad omfördelning av resurser kommer att skapa motsättningar mellan generationer som ger nya konfliktlinjer i svensk politik. Det finns skäl för att förvänta sig ökade motsättningar efter ökad omfördelning. Resursfördelning har tidigare varit grund för politiska konflikter. Harold Lasswell (1936) poängterar i en klassisk text från 1930-talet att frågan om vem som får vad, när och hur är grundläggande för att förstå maktförhållanden i samhällen. Senare studier har bekräftat att kopplingen mellan resursfördelning och maktförhållanden. Exempelvis har Carles Boix (2010; 2015) i flera studier analyserat det komplexa förhållandet mellan demokrati och resursfördelning. Utifrån begreppet *välfärdsregim* har studier också visat att politiska konflikter i demokratier har dominerats av frågor om hur resurser ska fördelas mellan grupper och statens roll i omfördelningen (Castles & Mitchell 1993; Esping-Andersen 1990). Inte minst har det handlat om och i så fall hur staten ska omfördela resurser mellan samhällsklasser, vilket utgör grunden för den klassiska vänster-höger-dimensionen. Länder har också upplevt intensiva konflikter som handlar om resursfördelning mellan olika geografiska områden, exempelvis mellan stad och landsbygd. Som Seymour Lipset och Stein Rokkan (1967) visar i sitt stilbildande arbete har dessa konflikter strukturerat partisystem och väljarnas beteende.

Förekomst av resursfördelning mellan sociala grupper är dock inte tillräckligt för att ge upphov till politiska konflikter. Fördelning av resurser mellan grupper kan förvisso skapa eller förstärka den sociala uppdelningen i samhället, men för

att resultera i politiska konflikter förutsätts att fördelningen och uppdelningen får genomslag i identiteter och organisationer. För det första förutsätts att personer utvecklar sina sociala identiteter till de grupper som berörs av resursfördelningen och att de agerar utifrån dessa sociala identiteter. Exempelvis kan regional identitet vara en förutsättning för centrum-periferi-konflikter, medan klassidentitet ger grund för klasskonflikter. Utan dessa identiteter skulle de sociala skillnaderna i samhället inte återspeglas i politiska konflikter. För det andra förutsätts politisk organisering som syftar till att representera de olika sociala identiteterna och intressena. I representativa demokratier är politisk organisering en förutsättning för att grupperna ska få genomslag i partisystem och beslutsprocesser (Bartolini & Mair 1990; Lipset & Rokkan 1967). Enligt denna modell skulle ökad fördelning mellan generationer ge politiska konflikter om personer utvecklar starka identiteter till generationer och mobiliseras till organisationer som avseglar dessa identiteter.

För såväl sociala identiteter som politisk organisering är en förutsättning att personer uppfattar att det förekommer motsättningar mellan generationer. Uppfattningen att motsättningar förekommer är avgörande för att personer ska utveckla förhållningssätt till motsättningarna, exempelvis att de tycker att motsättningen är så pass viktig att de utifrån motsättningen utvecklar politiska värderingar som vägleder dem i olika politiska val eller ställningstaganden. Om personer inte uppfattar att det förekommer motsättningar mellan generationer kan de inte utveckla förhållningssätt eller identiteter till motsättningarna. Verklighetsuppfattningar (*kognitioner*) blir på detta sätt grundläggande för hur vi utvecklar våra politiska identiteter och preferenser (Fishbein & Ajzen 2010; Zaller 1990). Det ger anledning till att studera svenskars verklighetsuppfattningar om ökade motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige.

Upplevelser av tilltagande motsättning mellan äldre och yngre

I den nationella SOM-undersökningen 2016 fick respondenterna ta ställning till påståendet att "[m]otsättningarna mellan äldre och yngre i Sverige håller på att öka". De hade möjlighet att på en femgradig skala ange om de bedömer att påståendet var ett helt felaktigt påstående eller ett helt korrekt påstående. Tabell 1 redovisar vad de 1596 personerna som svarade på frågan anser om motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige. Det var 33 procent som uppgav att de ansåg att påståendet var mer korrekt än felaktigt genom att ange ett av de två sista svarsalternativen. De som däremot uppfattade påståendet som mer felaktigt än korrekt använde ett av de två första svarsalternativen och uppgick till 24 procent. Andelen som upplever att motsättningarna mellan äldre och yngre håller på att öka är större än andelen som inte upplever att motsättningarna ökar. Samtidigt är det dock en minoritet av de svarande som uppger att de anser att påståendet om ökad motsättningarna är korrekt. Respondenterna upplever därmed motsättningarna mellan äldre och yngre på olika sätt.

Tabell 1 *Upplevd ökad motsättning mellan yngre och äldre, efter kön, ålder, utbildning, politiskt intresse, ideologisk position och partiidentifikation, 2016 (procent)*

	Helt felaktigt påstående		3	4	Helt riktigt påstående		Totalt antal svar
	1	2			5	Totalt	
<i>Totalt</i>	9	15	43	20	13	100	1 596
<i>Kön</i>							
Kvinna	9	13	44	20	14	100	813
Män	10	16	43	19	12	100	783
<i>Utbildning</i>							
Låg	10	13	38	16	23	100	214
Medellåg	8	11	47	21	13	100	481
Medelhög	10	12	45	19	14	100	385
Hög	11	21	40	20	8	100	489
<i>Ålder</i>							
16–29 år	8	13	52	18	9	100	258
30–49 år	10	15	44	20	11	100	451
50–64 år	8	18	41	20	13	100	400
65–85 år	10	13	39	19	19	100	487
<i>Politiskt intresserad</i>							
Mycket intresserad	13	15	39	17	16	100	273
Ganska intresserad	10	15	44	19	12	100	718
Inte särskild intresserad	7	14	44	21	14	100	510
Inte alls intresserad	7	13	50	13	17	100	83
<i>Ideologisk position</i>							
Klart till vänster	15	14	38	19	14	100	154
Något till vänster	10	18	39	21	12	100	324
Varken till vänster eller höger	8	11	44	20	17	100	518
Något till höger	9	15	47	20	9	100	410
Klart till höger	7	18	44	16	15	100	168
<i>Anhängare av politiskt parti</i>							
Ja, mycket övertygad	13	10	39	19	19	100	198
Ja, något övertygad	8	17	42	20	13	100	607
Nej	9	14	47	19	11	100	683

Kommentar: Frågan lyder *Nedan följer några påståenden som förekommer i debatten om äldre människor i Sverige. Med äldre menar vi personer över 65 år. Vilken är din bedömning av vart och ett av dem? Motsättningarna mellan äldre och yngre i Sverige håller på att öka.* Frågan har fem svarsalternativ från "Helt felaktigt påstående" till "Helt riktigt påstående". Låg utbildning = grundskola eller motsvarande, medellåg utbildning = max gymnasium, folkhögskola eller liknande, medelhög utbildning = eftergymnasial, ej examen från högskola, hög utbildning = examen från universitet eller högskola. Intresse för politik mäts med följande fråga: "Hur intresserad är du i allmänhet av politik?" med svarsalternativen "Mycket intresserad", "Ganska intresserad", "Inte särskilt intresserad" och "Inte alls intresserad": Position på vänster-höger-skalan mäts med följande fråga: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala."

Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" med svarsalternativen "Klart till vänster", "Något till vänster", "Varken till vänster eller till höger", "Något till höger" och "Klart till höger". Anhängare av politiskt parti mäts med frågan "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" med svarsalternativen "Ja, mycket övertygad", "Ja, något övertygad" och "Nej".

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

En möjlighet är att personer upplever motsättningar mellan generationer olika beroende av sin demografiska eller sociala bakgrund. Tabell 1 redovisar därför hur respondenter i olika befolkningsgrupper upplever motsättningarna mellan äldre och yngre i Sverige. Vad gäller kvinnor och män finns det endast marginella skillnader. Det finns därmed inget samband mellan kön och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer ($\tau\text{-}c = -0,033$; signifikans = 0,234).¹ Det innebär att kvinnor och män tenderar i samma utsträckning uppleva ökade konflikter mellan generationer. Däremot finns det skillnader mellan utbildningsgrupper. Det finns ett negativt samband mellan utbildningsnivå och uppfattning att motsättningar ökar mellan generationer i Sverige ($\tau\text{-}c = -0,097$; signifikans = 0,000). Det innebär att svarande med låg utbildningsnivå anser i större utsträckning (39 procent) att påståendet är korrekt än de med hög utbildningsnivå (28 procent). Det omvända sambandet finns mellan åldersgrupper och uppfattning om påståendet ($\tau\text{-}c = 0,048$; signifikans = 0,020). Även om sambandet är svagt finns det skillnader mellan åldersgrupper. Det positiva sambandet innebär att äldre svars personer tenderar att i större uträkning uppfatta ökande generationsmotsättningar än yngre personer. Bland de mellan 65 och 85 år finns det en större andel (38 procent) som anser att påståendet är korrekt än hos den yngsta åldersgruppen (15–29 år), vars andel uppgår till 27 procent. Även om bedömningen av påståendet om ökade motsättningar mellan äldre och yngre varierar mellan utbildnings- och åldersgrupper är skillnaderna inte alltför omfattande.

En annan möjlighet är att personer upplever motsättningar mellan äldre och yngre på olika sätt beroende på deras politiska förhållningssätt. Tabell 1 presenterar därför också hur personer med olika politiska förhållningssätt förhåller sig till påståendet om ökade motsättningar mellan generationer. Den första aspekten handlar om politiskt intresse. Personer med politiskt intresse tenderar att vara mer informerade och medvetna om trender i samhället än de som saknar politiskt intresse (Almond & Verba 1963; Verba, Schlozman & Brady 1995). Politiskt intresse kan därför förväntas påverka hur motsättningar mellan generationer upplevs. Det finns dock inget samband mellan politiskt intresse och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer ($\tau\text{-}c = 0,035$; signifikans = 0,085). Andelen som anser att påståendet är korrekt bland de som inte alls är politiskt intresserade uppgår till 30 procent och bland de som är mycket intresserade av politik är andelen 33 procent. Detta illustrerar att de som är politiskt intresserade upplever ökade motsättningar mellan generationer i samma utsträckning som de saknar intresse för politik.

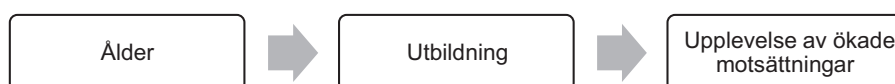
Samma avsaknad av samband återfinns även i den andra aspekten, som avser ideologisk position på vänster-höger-skalan ($\tau\text{-}b = 0,002$; signifikans = 0,938). I Sverige strukturerar den upplevda positionen på vänster-höger-skalan fortfarande personers politiska åsikter (Oscarsson & Holmberg 2016). Inte minst gäller detta fördelningsfrågor, vilket ger en förväntan om att den ideologiska positionen har genomslag även när det gäller förhållandet mellan generationer. Andelen som uppfattar att påstående är korrekt är dock samma bland de som anser att de står klart till vänster (33 procent) som bland de som anser sig vara klart till höger på den ideologiska skalan (31 procent). Den tredje aspekten handlar om känslan att vara anhängare av ett specifikt parti: partiidentifikation. Känslan av att vara anhängare av ett politiskt parti kan också mobilisera personer till engagemang, vilket leder till att de blir mer informerade och medvetna om samhällsfrågor. Personer med partiidentifikation kan därför ha andra verklighetsuppfattningar än de som saknar partiidentifikation (Campbell m.fl. 1960; Harrop & Miller 1987). Även om partiidentifikation är ett grundläggande förhållningssätt till politik saknar aspekten samband med bedömningen av påståendet om ökade motsättningar mellan äldre och yngre ($\tau\text{-}c = 0,027$; signifikans = 0,247). Det är förvisso 8 procentenheter fler som anser att påståendet är korrekt bland de som känner sig vara starka anhängare (38 procent) än bland de som inte känner sig som anhängare av ett politiskt parti (30 procent). Skillnaden är dock inte tillräcklig för att det ska finnas samband mellan partiidentifikation och bedömning av påståendet.² Upplevelsen av ökade konflikter mellan generationer är samma hos anhängare av politiska partier som de som inte känner sig som partianhängare.

Vad resultaten i tabell 1 sammantaget indikerar är att upplevelsen av ökade motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige har svagt samband med utbildningsnivå och ålder. Förenklat upplever respondenter med låg utbildning och äldre respondenter att motsättningen har ökat, medan de som har högre utbildning och de som tillhör yngre generationer i mindre utsträckning upplever ökade motsättningar. Däremot finns det inget samband mellan upplevd ökad motsättning och kön, politiskt intresse, ideologisk position och partiidentifikation. Det är snarare den sociala och demografiska bakgrunden än politiska förhållningssätt som återspeglas i olika upplevelser av motsättningar mellan generationer.

Relationerna mellan ålder, utbildningsnivå och upplevda motsättningar är dock mer komplexa än vad som framkommer av tabell 1. Det finns nämligen ett samband mellan ålder och utbildningsnivå ($\tau\text{-}b = -0,122$; signifikans = 0,000). Äldre tenderar att ha lägre utbildningsnivå än yngre. Vi har därför testa en modell med upplevda generationsmotsättningar som beroende variabel, utbildningsnivå som mellanliggande variabel och ålder som bakomliggande variabel med förväntade effekter på såväl upplevda generationsmotsättningar som utbildningsnivå. Resultatet är att när ålder och utbildningsnivå ingår i samma analys försvinner den direkta effekten mellan ålder och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer

($\beta=0,097$; signifikans = 0,139), medan den negativa effekten av utbildningsnivå kvarstår ($\beta = -0,030$; signifikans = 0,000). Även den negativa effekten av ålder på utbildningsnivå återfinns i resultatet ($\beta = -0,207$; signifikans = 0,000).³ Analysens resultat indikerar därmed att ålder har negativt samband med utbildningsnivå som i sin tur har negativt samband med upplevelse av ökade motsättningar mellan äldre och yngre, vilket figur 1 illustrerar. De som är äldre har lägre utbildningsnivå än de yngre och de som har lägre utbildningsnivå upplever i större utsträckning att det finns motsättningar mellan generationer än de med högre utbildningsnivå.

Figur 1 Social bakgrund och upplevelse av ökade motsättningar mellan generationer

Bedömning av de äldres situation och upplevelse av generationsmotsättningar

Ett tredje alternativ är att respondenternas uppfattning om de äldres situation påverkar deras upplevelse av ökade generationsmotsättningar. I den nationella SOM-undersökningen 2016 ingick tre påståenden om de äldres situation i Sverige.⁴ Respondenterna fick bedöma korrektheten i dessa påståenden på samma sätt som de fick bedöma motsättningen mellan äldre och yngre. Som framgår av tabell 2 var det första påståendet att de äldre är underrepresenterade i svensk politik, vilket handlar om de äldres politiska situation i den representativa demokratin. Det är 44 procent av respondenterna som bedömer att påståendet är korrekt, medan 21 procent anser att det är felaktigt att påstå att de äldre är underrepresenterade i svensk politik. Det andra påståendet handlar om prioritering av de äldre i förhållande till andra grupper. Endast 6 procent av de svarande ansåg att de äldre ofta prioriteras i förhållande till andra grupper. Andelen som upplever att påståendet är felaktigt uppgår till 74 procent av de svarande. Det omvända mönstret med en betydande majoritet som finner påståendet korrekt finns för det tredje påståendet. Det är 59 procent av de svarande som uppfattar att allt mindre av samhällets resurser går till att tillgodose de äldres behov. Detta innebär att de svarande sammantaget instämmer i att äldre är underrepresenterade och tar avstånd från att resurser omfördelas till fördel för de äldre.

Tabell 2 Bedömning av påståenden om de äldres situation i samhället, 2016 (procent)

	Helt felaktigt påstående		3	4	Helt riktigt påstående		Totalt antal svar
	1	2			5	Totalt	
Äldre är underrepresenterade i svensk politik	6	15	35	22	22	100	1 603
Äldre prioriteras ofta framför andra grupper	42	32	20	4	2	100	1 603
Allt mindre av samhällets resurser går till att tillgodose äldres behov	7	12	22	24	35	100	1 614

Kommentar: Frågan lyder *Nedan följer några påståenden som förekommer i debatten om äldre människor i Sverige. Med äldre menar vi personer över 65 år. Vilken är din bedömning av vart och ett av dem?* Äldre är underrepresenterade i svensk politik; Äldre prioriteras ofta framför andra grupper; *Allt mindre av samhällets resurser går till att tillgodose äldres behov.* Frågan har fem svarsalternativ från "Helt felaktigt påstående" till "Helt riktigt påstående".

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Finns det samband mellan bedömningen av de äldres situation och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer i Sverige? Det finns samband mellan hur de svarande bedömer de äldres situation och deras upplevelser av ökade generationsmotsättningar. Det finns en positiv koppling mellan att uppleva att de äldre är underrepresenterade i svensk politik och att motsättningarna mellan äldre och yngre ökar ($\tau\text{-}b=0,139$; signifikans = 0,000). Det innebär att de som bedömer att de äldre är underrepresenterade i större utsträckning upplever att motsättningen mellan generationerna ökar än de som inte instämmer i påståendet att de äldre är underrepresenterade. Även det andra påståendet om äldres situation har samband med upplevelsen av ökade generationsmotsättningar. Sambandet är svagt negativt ($\tau\text{-}b=-0,061$; signifikans=0,004). De som upplever att de äldre inte prioriteras framför andra grupper uppfattar i större utsträckning att motsättningarna mellan äldre yngre ökar än de som instämmer i påståendet. Det svaga sambandet indikerar dock att en stor andel av de svarande avviker från detta mönster. Ett starkare samband finns mellan hur respondenterna upplever att allt mindre av resurserna i samhället går till de äldres behov och ökade motsättningar mellan generationer ($\tau\text{-}b=0,286$; signifikans=0,000). De som upplever att allt mindre av samhällets resurser går till de äldres behov uppfattar i större utsträckning att motsättningarna mellan generationerna ökar än de som tar avstånd från påståendet. Sammantaget finns det samband mellan hur de äldres situation bedöms och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer. Ett återkommande mönster är att personer som

bedömer att de äldre har en mer svagare position än andra också i större utsträckning upplever ökade motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige.

Förändring av upplevda motsättningar och underrepresentation mellan 2001 och 2016

Det finns inte enbart möjligheter att jämföra hur olika grupper upplever att motsättningarna mellan yngre och äldre har ökat. Det finns även möjligheter att jämföra hur upplevelsen av motsättningarna har förändrats över tid. I den nationella SOM-undersökningen 2001 ingick en uppsättning av frågor om äldres situation i Sverige (Holmberg, Nilsson & Weibull 2003).⁵ Bland annat ingick samma påstående om att motsättningarna mellan äldre och yngre har ökat. Respondenterna hade dock möjlighet att välja bland elva svarsalternativ, men alternativen hade samma bredd som frågan som ingick i undersökningen 2016 (från helt felaktigt påstående till helt korrekt påstående). Det ger möjlighet att analysera om upplevelsen av ökade motsättningar mellan yngre och äldre har förändrats mellan 2001 och 2016.

För att kunna jämföra de två skalorna med olika antal svarsalternativ har vi kodat om skalan från undersökningen 2016 till en skala som går från 0 till 10.⁶ Med denna nya skala blir det möjligt att jämföra svaren vid de två tidpunkterna med hjälp av medelvärdesanalyser. Tabell 3 presenterar därför medelvärde och standardavvikelsen för frågan om ökade motsättningar mellan äldre och yngre. År 2001 var medelvärdet bland de svarande 5,32. Medelvärdet är lägre år 2016. Förvisso är förändringen mellan åren statistiskt säkerställd (signifikans < 0,05), men den är marginell i sin omfattning. Under de 15 åren från 2001 till 2016 minskar medelvärdet med endast 0,30 till 5,62. Upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer framstår med detta som lika omfattande år 2016 som 2001.

Tabell 3 *Bedömning av påståendet om ökade motsättningar mellan äldre och yngre i Sverige, 2016 och 2001 (medelvärde)*

	Medelvärde	Standardavvikelse	Totalt antal svar
År 2016	5,32	2,78	1 596
År 2001	5,62	2,94	1 781
<i>Skillnad</i>	-0,30		

Kommentar: Frågan lyder *Nedan följer några påståenden som förekommer i debatten om äldre människor i Sverige. Med äldre menar vi personer över 65 år. Vilken är din bedömning av vart och ett av dem? Motsättningarna mellan äldre och yngre i Sverige håller på att öka.* Frågan har tio svarsalternativ från "Helt felaktigt påstående" till "Helt riktigt påstående" i SOM-undersökningen 2016 och fem svarsalternativ i SOM-undersökningen 2001. Frågorna har kodats från 0 ("Helt felaktigt påstående") till 10 ("Helt riktigt påstående").

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2001 och 2016.

Även om individerna uppfattar ökade generationsmotsättningar i samma utsträckning år 2016 som 2001 har skillnaderna mellan olika grupper förändrats mellan åren. För det första gäller det skillnader mellan kvinnor och män. I undersökningen från 2016 finns inget samband mellan kön och upplevelse av ökade motsättningar mellan generationer. Det fanns dock ett svagt samband i undersökningen 2001 ($\tau\text{-}c = 0,069$; signifikans = 0,001) som innebär att kvinnor i större utsträckning än män upplever ökade motsättningar mellan generationer. För det andra fanns inte sambandet mellan utbildningsnivå och upplevelse av ökade motsättningar mellan generationer år 2001 ($\tau\text{-}c = -0,023$; signifikans = 0,225), vilket är ett framträdande samband i undersökningen från 2016. För det tredje saknades år 2001 även samband mellan ålder och upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer ($\tau\text{-}c = 0,037$; signifikans = 0,104), medan sambandet återfinns år 2016. Den totala andelen som upplever ökade motsättningar mellan generationer har därmed minskat, samtidigt som skillnaderna mellan generationer har ökat sedan 2001. Däremot finns det likheter mellan undersökningar när politiska förhållningsätt. De två undersökningarna förenas i avsaknaden av samband mellan politisk förhållningsätt (politiskt intresse, ideologisk position och partiidentifikation) och upplevelse av ökade motsättningar.⁷

Utöver frågan om ökade motsättning mellan äldre och yngre ingick även frågan om upplevd underrepresentation av äldre i svensk politik i den nationella SOM-undersökningen 2001. På samma sätt som frågan om upplevd ökad motsättning mellan generationer var formuleringen av frågan om underrepresentation av äldre den samma och respondenterna kunde år 2001 besvara frågan med elva istället för fem svarsalternativ. För att kunna jämföra förändringen sedan 2001 har också svarsalternativen för denna fråga i undersökningen år 2016 kodats om till att variera mellan 0 och 10. I tabell 4 presenteras medelvärdena för frågan vid de två undersökningstillfällena. Det som framkommer vid en jämförelse av de två medelvärdena är att skillnaden mellan de två åren är alltför begränsad för att vara statistisk säkerställd (signifikans > 0,05). Detta indikerar att de svarande år 2016 i samma utsträckning bedömer att de äldre är underrepresenterade i svensk politik som de svarande gjorde år 2001.

Skillnaderna mellan hur personer i olika åldersgrupper bedömde påståendet var också lika i de två undersökningarna. Det positiva sambandet i undersökningen från 2001 mellan åldersgrupp och uppfattningen att de äldre är underrepresenterade i svensk politik ($\tau\text{-}c = 0,223$; signifikans = 0,000) återkommer med samma styrka i undersökningen 2016 ($\tau\text{-}c = 0,221$; signifikans = 0,000). Resultaten innebär att de äldre personerna vid båda tillfällena i större utsträckning än yngre uppfattar att äldre är underrepresenterade i svensk politik.

Tabell 4 Bedömning av påståendet om underrepresentation av äldre i svensk politik, 2016 och 2001 (medelvärde)

	Medelvärde	Standardavvikelse	Totalt antal svar
År 2016	6,00	2,89	1603
År 2001	5,89	2,98	1770
<i>Skillnad</i>	0,11		

Kommentar: Frågan lyder *Nedan följer några påståenden som förekommer i debatten om äldre människor i Sverige. Med äldre menar vi personer över 65 år. Vilken är din bedömning av vart och ett av dem? Äldre är underrepresenterade i svensk politik.* Frågan har tio svarsalternativ från "Helt felaktigt påstående" till "Helt riktigt påstående" i SOM-undersökningen 2016 och fem svarsalternativ i SOM-undersökningen 2001. Frågorna har kodats från 0 ("Helt felaktigt påstående") till 10 ("Helt riktigt påstående").

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2001 och 2016.

Tilltagande generationskamp?

Det här kapitlet har undersökt om svenskarna upplever att motsättningarna mellan äldre och yngre ökar. Om individer upplever att motsättningarna ökar kan detta vara grunden för generationskonflikter som påverkar hur resurser kommer att fördelas i samhället och forma nya politiska konfliktlinjer i svensk politik. Med en ökande andel äldre i befolkningen aktualiseras frågan om ökade motsättningar mellan generationer i olika sammanhang. Vad kapitlet undersöker är om denna förväntan om upplevelse av ökade motsättningar mellan äldre och yngre även återfinns hos individernas verklighetsuppfattningar. Sammantaget finns det en betydande andel som upplever att motsättningarna mellan äldre och yngre ökar i Sverige. Det är dock inte en majoritet eller ett flertal som upplever ökade motsättningar mellan generationer. Den största andelen har en mer ambivalent inställning till påståendet att motsättningarna mellan generationer har ökat.

Till detta kommer att individerna upplever ökade motsättningar mellan äldre och yngre i samma utsträckning år 2016 som år 2001. I jämförelse med andra verklighetsuppfattningar är denna stabilitet utmärkande för upplevelsen av ökade motsättningar mellan generationer. Exempelvis visar Lukas Nordin och Henrik Oscarsson (2015) att verklighetsuppfattningar i andra frågor, såsom kvinnors diskriminering och partiernas vallöfteshållande, förändras mer över tid. Även när det gäller utvecklingen av gruppskillnader har upplevelser av ökade motsättningar mellan generationer utvecklats på ett annat sätt än andra verklighetsuppfattningar. Nordin och Oscarsson konstaterar att gruppskillnader i flera verklighetsuppfattningar är relativt stabila över tid. Våra analyser indikerar snarare att skillnaderna mellan grupper har förändrats sedan 2001 när det gäller upplevelse av ökade motsättningar mellan äldre och yngre.

De skillnader mellan grupper som finns år 2016 är framför allt kopplade till utbildningsnivå, men skillnaderna mellan utbildningsgrupperna är relativt måttliga. Däremot finns det starkare samband mellan hur de äldres situation bedöms och upplevelsen av ökade motsättningar. När de äldre upplevs vara underrepresenterade eller marginaliserade i tilldelningen av resurser tenderar det att förstärka upplevelsen av ökade generationsmotsättningar. Främst är det upplevelsen av att allt mindre resurser går till att tillgodose de äldres behov som ökar sannolikheten för att personer upplever ökade motsättningar mellan äldre och yngre.

Är det dags att slå av generationslarvet? Sammantaget ger kapitlets resultat inte bilden av att svenskarna upplever alltmer intensiva generationskonflikter. Resultaten indikerar snarare att individerna upplever motsättningarna mellan generationer i samma utsträckning som tidigare. Det är dock möjligt att generationskonflikterna tillhör framtiden. Som nämndes i inledningen har äldreförsörjningskvoten ökat med 4 procentenheter på tio år, men förväntas öka med ytterligare 10 procentenheter fram till år 2060. Med denna ökning kan motsättningar mellan äldre och yngre förstärkas ytterligare. Om dessa motsättningar sedan omvandlas till politiska konflikter beror på hur generationer förhåller sig till motsättningarna. Ett alternativ är att det utvecklas en stark solidaritet mellan generationerna, men det är också möjligt att resultatet blir en ny konfliktdimension i svensk politik.

Noter

- ¹ För att mäta samband mellan två variabler används tau-b och tau-c. Dessa mått anger samband mellan två variabler som rangordnar enheter i kategorier. Måtten varierar mellan +1 (positivt samband) och -1 (negativt samband). Vid svaga samband antar måtten värden nära 0 som indikerar att det inte finns samband. Tau-b används när variablerna har samma antal kategorier, medan tau-c används när variablerna har olika antal kategorier.
- ² Vi väljer inte att studera om det finns samband mellan partisympatier och upplevelse av ökade motsättningar mellan generationer. Underlaget blir alltför fragmenterad, vilket ger för få observationer i flera kategorier för att en beskrivning av partisympatisörers upplevelser ska vara meningsfull.
- ³ Analysen är genomförd med linjär regressionsmetod och kontrollerad med en enkel form av strukturell ekvationsmodell (SEM). I texten redovisas standardiserade regressionskoefficienter (β) för variablernas effekter och effekternas signifikansnivå.
- ⁴ Frågorna har utvecklats utifrån tidigare studier om svenskarnas verklighetsuppfattningar om de äldres situation (Holmberg, Nilsson & Weibull 2003; Tornstam 1998).

- ⁵ Frågorna om de äldres situation återkom även i den nationella SOM-undersökningen 2002. Utifrån en jämförelse av undersökningarnas resultat konstaterade Holmberg, Nilsson & Weibull (2003) att bedömningen av de äldres situation var stabil mellan de två åren.
- ⁶ De olika stegen är kodade med följande värden: 0 (= ”Helt felaktigt påstående”); 2,5; 5; 7,5; 10 (= ”Helt korrekt påstående”).
- ⁷ Detta gäller för politiskt intresse (tau-c = -0,014; signifikans = 0,475, ideologisk position (tau-c = -0,016; signifikans=0,416) och partiidentifikation (tau-c = 0,004; signifikans = 0,837).

Referenser

- Almond, Gabriel A. & Verba, Sidney (1963). *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Blix, Mårten (2013). *Framtidens välfärd och den åldrande befolkningen*. Delutredning inom Framtidskommissionen (DS 2013:8). Stockholm: Fritzes.
- Boix, Carles (2010). *Democracy and Redistribution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boix, Carles (2015). *Political Order and Inequality: Their Foundations and Their Consequences for Human Welfare*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, Agnus, Converse, Philip E., Miller, Warren E. & Stokes, Donald E. (1960). *The American Voter*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Castles, Francis G. & Mitchell, Deborah (1993). ”World of Welfare and Families of Nations” i Castles, Francis G. (red). *Families of Nations. Pattern of Public Policy in Western Democracies*. Aldershot: Dartmouth.
- Esping-Andersen, Gösta (1990). *The Three World of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Fishbein, Martin & Ajzen, Icek (2010). *Predicting and Changing Behavior: The Reasoned Action Approach*. New York: Psychology Press.
- Holmberg, Sören, Nilsson, Åsa & Weibull, Lennart (2003). ”Äldre i samhället” i Bilagedel B till SOU 2003:91: *Äldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning*. Stockholm: Fritzes.
- Lasswell, Harold D. (1936). *Politics: Who Gets What, When, How*. New York: Whittlesey House: McGraw-Hill.
- Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967). ”Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction” i Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (red.). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Harrop, Martin & Miller, William L. (1987). *Elections and Votes: Comparative Introduction*. Basingstoke: Macmillan.
- Nordin, Lukas & Oscarsson, Henrik (2015). ”Verklighetens folk?” i Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarsson Maria (red). *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016): *Svenska Väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- SOU 2015:68. *Migration, en åldrande befolkning och offentliga finanser*. Bilaga 6 till Långtidsutredningen 2015 (författat av Lennart Flood och Joakim Ruist). Stockholm: Wolters Kluwers.
- Statistiska Centralbyrån (2017). *Sveriges framtida befolkning 2017–2060*. Statistiska Centralbyrån: Stockholm.
- Sveriges kommuner och landsting (2016). *Äldreomsorgens kostnader: Historik och framtid*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Tornstam, Lars (1998). *Åldrandets socialpsykologi*. Sjätte upplagan. Stockholm: Rabén-Prisma.
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman & Brady, Henry E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Zaller, John R. (1990). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.